

250001

NEKAJ PROBLEMOV DELOVANJA TEMELJNIH
ORGANIZACIJ ZDRUŽENEGA DELA IN OBRA-
ČUNAVANJA NJIHOVEGA DOHODKA

Prof.dr. Ivan Turk

ICEF 11/74

IZOBRAŽEVALNI CENTER EKONOMSKE FAKULTETE
UNIVERZE V LJUBLJANI

1974

+ II 250001

250001

O 1309/1976

A

NEKAJ PROBLEMOV DELOVANJA TEMELJNIH ORGANIZACIJ ZDRUŽENEGA
DELA IN OBRAČUNAVANJA NJIHOVEGA DOHODKA

Ustanavljanje TOZD v okviru dosedanjega enotnega podjetja ali v okviru dosedanjega podjetja, ki je že bilo razčlenjeno na ožje organizacije združenega dela, samostojne ali nesamostojne, z lastnostjo pravne osebe ali brez nje, vsekakor pomeni novo sociološko kvaliteto. V tem pogledu je napredek tem večji, čim manjšo vlogo so dosedaj imele posamezne organizacijske enote v okviru podjetja. Z ekonomskega vidika pa lahko govorimo o novi ekonomski kvaliteti, o novi, višji stopnji v razvoju gospodarjenja tedaj, če so ekonomski rezultati celotnega podjetja po uvedbi TOZD boljši kot bi bili brez te uvedbe. Toda kaj razumemo s temi ekonomskimi rezultati? Mišljenja o tem so deljena, vendar mislim, da jih ni mogoče smotriti samo kot osebne dohodke na delavca ne glede na stopnjo reprodukcije družbenih sredstev. Gotovo je zahtevi po boljših ekonomskih rezultatih težje ugoditi kot zgolj družbenopolitično zadostiti določilom nove ustave z uvedbo TOZD. Hkrati pa so lahko le ekonomski vidiki tisti, ki pripomorejo k izbiri med različicami reorganizacije dosedanjega podjetja, in sicer vse s sociološkega vidika pomenijo novo kvaliteto.

Ekonomski interes za vzpostavljanje TOZD v okviru podjetja naj bi bil v večji ekonomski učinkovitosti dosedanjih delov, a tudi celote, ekonomski interes za samoupravno povezovanje TOZD v podjetje pa tudi v večji varnosti, stabilnosti, možnosti razvoja itd.

Pri vzpostavljanju TOZD je treba upoštevati, da je v proizvodnem ali storitvenem podjetju izhodiščna proizvodna

funkcija, v trgovskem podjetju pa prodajna funkcija. TOZD v okviru proizvodnega podjetja se torej v načelu ukvarja z izbranim delom proizvodne funkcije, na katerega navezuje vse druge funkcije, kolikor seveda niso prepuščene drugim TOZD ali delovni skupnosti skupnih služb.

V tej zvezi je koristno postaviti dva načela. Prvič, tudi z drugimi poslovnimi funkcijami naj se ukvarjajo TOZD z izhodiščno poslovno funkcijo dokler je to racionalno; kar ni več racionalno na ravni TOZD z izhodiščno poslovno funkcijo, je treba prenesti na druge TOZD oziroma na delovno skupnost skupnih služb v podjetju ali celo v združenem podjetju. Drugič, ker tudi druge poslovne funkcije v načelu pripadajo TOZD z izhodiščno poslovno funkcijo, lahko prenašajo na TOZD skupnih služb le vodenje in izvajanje teh funkcij, ne pa tudi upravljanja.

Sicer pa je podjetje lahko sestavljeno iz vzporednih TOZD, iz zaporednih TOZD ali pa iz vzporednih in zaporednih TOZD. V prvem primeru učinki posamezne TOZD ne prenehajo, zato je mogoče postaviti tudi vrstni red proizvodjalnih TOZD glede na potek tehnološkega procesa. Posebnost podjetja, ki vključuje zaporedne TOZD, je, da naslednja TOZD v zaporedju med svojimi stroški, a tudi med svojimi zalogami izkazuje dobiček predhodne TOZD. Zato se pri takšnem podjetju pojavlja vprašanje, ali naj celotno tržno tveganje prevzame zadnja TOZD v tem zaporedju oziroma kako naj bo porazdeljeno na prejšnje TOZD. Prav tako se pa tudi pojavlja vprašanje, kako naj pri njem bilanciramo zaloge, če ne želimo, da bi vključevale dobiček, ki se je pojavil v prejšnjih stopnjah dela v okviru podjetja.

Vprašanje, ali naj ima vsaka TOZD svoj eksterni žiro račun, ali naj ima žiro račun le podjetje kot celota, ki ima v svojem okviru takoimenovano "interno banko" in v njej vsaka TOZD svoj interni žiro račun, je mogoče rešiti na različne načine. Vendar je od tega vprašanja pre-

cej pomembnejše drugo vprašanje, ki se prav tako dotika finančne funkcije. To je vprašanje, ali naj se poleg tekočih poslovnih razmerij med TOZD v okviru podjetja vsa druga prelivanja finančnih sredstev izvedejo na podlagi solidarnosti, na podlagi kredita ali na podlagi skupnih naložb.

Če je vzdrževalna dejavnost organizirana izven TOZD izhodiščne proizvodne dejavnosti, si svoje prihodke lahko oblikuje na različne načine. Vendar bi priračunavanje dobička k sicerjšnjim stroškom vzdrževanja ne spodbujalo vzdrževalne dejavnosti k takemu ravnanju, ki bi izboljševalo uspeh TOZD izhodiščne proizvodne dejavnosti. Vsekakor bi bilo primerneje, če bi bili njeni prihodki iz razmerij s TOZD izhodiščne proizvodne dejavnosti zasnovani na stroških ostvarjenega obsega vzdrževanja, medtem ko bi se dobiček oblikoval z udeležbo na prihrankih zaradi nadnačrtovane izrabe zmogljivosti v TOZD izhodiščne proizvodne dejavnosti. V nobenem primeru se pa seveda ni mogoče izogniti tovrstnim stroškom skupno s pripadajočim dobičkom ustrezne TOZD v vrednosti nedokončane proizvodne in zaloge proizvodov.

Preje smo že nakazali, da se nekaj podobnega dogaja tudi pri zaporednih TOZD proizvodne dejavnosti. Vse to pa v povsem novi luči osvetljuje uporabo metod zoženega vrednotenja zalog v pogojih TOZD. Če je enotno podjetje vpeljalo kako metodo zoženega vrednotenja zalog, je ta veljala za podjetje kot celoto. Z vzpostavitvijo TOZD pa prihajajo metode zoženega vrednotenja zalog v poštev le pri posameznih TOZD, medtem ko pri podjetju kot združku zaporednih TOZD lahko govorimo le o razširjenem vrednotenju zalog, ki vključuje tudi dobiček. Ob drugih nespremenjenih okoliščinah torej pomeni prehod na temeljne organizacije združenega dela povečanje obratnih sredstev v okviru dotedanjega podjetja, s tem pa tudi potrebo po dodatnih virih sredstev. Res pa je zadevo mogoče v določeni meri

rešiti tako, da ob začetnem vzpostavljanju sredstev in virov sredstev TOZD pri naslednji TOZD v zaporedju povečamo njen poslovni sklad ravno za toliko, za kolikor je v začetnem stanju polproizvodov, ki prihajajo iz predhodne TOZD, imputiran dobiček predhodne enote.

Vzpostavljanje TOZD v okviru dotedaj enotnega podjetja bistveno spremeni sestavljanje predračunov in obračun stroškov proizvoda. V primeru ko je v okviru enotnega podjetja padla odločitev na vrednotenje učinkov po spremenljivih stroških, je bilo treba od prihodkov posameznega proizvoda odšteti njegove spremenljive stroške, nakar je razlika pomenila prispevek za kritje stalnih stroškov in ostvarjanje dobička. Po vzpostavljanju zaporednih TOZD je nasprotno treba upoštevati, da se dobiček dejavnosti izven TOZD končne proizvodne dejavnosti lahko pojavlja med stroški te TOZD, ki imajo sicer spremenljiv značaj, med stroški te TOZD, ki imajo sicer stalni značaj, ali pa kot udeležba na skupaj ostvarjenem dobičku. To pa pomeni, da bo pri posameznem proizvodu treba odšteti od njegovih prihodkov njegove spremenljive stroške in spremenljivi dobiček drugih TOZD, da bi prišli do prispevka za kritje stalnih stroškov in ostvarjanja dobička. S vsoto tega prispevka bo treba kriti najprej stalne stroške in stalni dobiček drugih TOZD, da bi ugotovili ostanek dobička, na katerem je nato udeležena še kaka druga TOZD, in ne samo tista, ki se s proučevanimi proizvodi pojavlja na trgu.

Vse TOZD samostojno ugotavljajo in delijo dohodek, vendar dejstvo, da so povezane v podjetje, utegne postavljati določene omejitve tej samostojnosti. Tako lahko obstajajo enotne osnove in merila za oblikovanje kalkulativnega osebnega dohodka in sklada skupne porabe ter za odvisnost stimulativnega dela osebnih dohodkov od dobička; prav tako lahko obstaja dolžnost minimalnega povečanja poslovnega sklada (skupaj s povečano amortizacijo) glede na uporabljena poslovna sredstva v TOZD. Poseben vpliv pa ima na delitev

dohodka posamezne TOZD tudi dejstvo, da je samo člen v verigi zaporednih TOZD. Kadar sestavljajo podjetje zaporedne TOZD, je treba računati s tem, da ni realno prevalidati na zadnjo TOZD v zaporedju celotno tveganje v zvezi s prodajo in doseženimi prodajnimi cenami, niti da ni realno zadnji TOZD v tem zaporedju priznati vse presežke. Problem je mogoče reševati na različne načine, od katerih naj omenimo posebej notranjo prodajo na odprt račun in vzpostavljanje skupnega rezervnega sklada. V prvem primeru je zadnja TOZD dolžna tisti del svojega dohodka, ki izvira iz ugodnejših zunanjih prodajnih cen, razdeliti na predhodne TOZD; seveda pa ta različica zahteva tudi, da morajo vse predhodne TOZD odstopiti del svojega dohodka zadnji TOZD, kadar se pri njej pojavi izguba zaradi nižjih tržnih cen kot so bile pričakovane. V drugem primeru vse TOZD prispevajo določene zneske v skupni rezervni sklad, zadnja TOZD pa morda tudi vse razlike v dohodku, kadar so tržne cene višje od pričakovanih; kadar neto zadnja TOZD v zaporedju izkaže izgubo ali vsaj manjše prihodke od pričakovanih zaradi nižjih tržnih cen, si pokriva razliko s skupnim rezervnim skladom. Če pa med zaporednimi TOZD ne vpeljujemo internih prodajnih cen z vključenim dobičkom, je treba vzpostaviti drugačen mehanizem delitve skupaj doseženega dobička.

Kakršnokoli rešitev že uveljavljajo samoupravni sporazumi in pogodbe med TOZD, ki so medsebojno povezane, le v izjemnih primerih lahko pričakujemo, da bo vsota bilanc vseh TOZD primerni pokazatelj za vsoto bilance podjetja kot celote ali da bo vsota prihodkov ali odhodkov vseh TOZD primerno predstavljala prihodke ali odhodke podjetja kot celote. Neizbežno bo treba sestavljati konsolidirane bilance in konsolidirane izkaze uspeha, iz katerih bodo izločena medsebojna razmerja, a tudi dobiček, ki izhaja iz njih. Podjetje kot celoto je mogoče predstaviti navzven le potem, ko so iz podatkov izločeni tisti, ki so izključno

notranjega značaja. Podobno ravnaajo tudi velika in sestavljena podjetja v zapadnem svetu. Seveda pa bo treba v naših razmerah nekoliko dopolniti teorijo sestavljanja konsolidiranih izkazov, zlasti pa poskrbeti, da bo pravilno prenesena v gospodarsko prakso.

